5. To‘qtamuratov B. "Xalq musiqa an’analari va uning rivojlanishi" - Nukus, 2015.

REZYUME. Qoraqalpog‘istonda baxshichilik san’ati xalq og‘zaki ijodining noyob va qadimiy shakllaridan biridir. Uning ildizlari qadimgi turkiy xalqlarning epik an’analariga borib taqaladi. Baxshilar o‘z ijodlari orqali tarixiy voqealarni, xalqning orzu-umidlarini va ijtimoiy hayotini ifoda etganlar. Qoraqalpoq baxshichiligi, ayniqsa, dostonchilik va musiqiy ijro orqali shakllanib, xalqning ma’naviy tarbiyasida muhim rol o‘ynagan. Baxshichilik san’ati bugungi kunda ham milliy madaniyatning muhim bo‘lagi sifatida saqlanib kelmoqda.

РЕЗЮМЕ. Искусство бахшичилик в Каракалпакстане является уникальной и древней формой народного устного творчества. Его истоки восходят к эпическим традициям древнетюркских народов. Бахши через своё творчество передавали исторические события, мечты и стремления народа, а также отражали общественную жизнь. Каракалпакское бахшичилик развивалось в основном через исполнение дастанов и музыкальных произведений, играя важную роль в духовном воспитании. Сегодня это искусство продолжает быть важной частью национальной культуры.

SUMMARY. The art of baxshy in Karakalpakstan is one of the unique and ancient forms of oral folk tradition. Its origins trace back to the epic traditions of early Turkic peoples. Baxshys conveyed historical events, public life, and the hopes and dreams of the people through their performances. Karakalpak baxshichilik developed primarily through the narration of epic poems (dastans) and musical storytelling, playing a significant role in the moral and spiritual upbringing of society. Today, this art remains an important element of Karakalpak national culture.

KINO HÁM DRAMATURGIYA

AUDIOVIZUAL ÓNIMLERDE FOLEY EFFEKTLERINIŃ JARATÍLÍWÍ HÁM ÁHMIYETI

Qdırbaev Islambek Qutlıbaevich – *assistent oqıtıwshı*
ÓzMKÓMI Nókis filialı

Tayanch so‘zlar: foley effektleri, ses effektleri, kino dawısı, audiovizual ónim, ses ortalıǵı, ses injenerligi, kinematografiya, sinxron sesler, ses dizaynı, akustika, kino kórkem óneri, post-production.

Ключевые слова: фолейные эффекты, звуковые эффекты, кинозвук, аудиовизуальный продукт, звуковая среда, звуковая инженерия, кинематография, синхронные звуки, звуковой дизайн, акустика, киноискусство, пост-продакшн.

Key words: foley effects, sound effects, film sound, audiovisual product, sound environment, sound engineering, cinematography, synchronous sounds, sound design, acoustics, cinema art, post-production.

Foley effektleri búgingi kúnde kino hám televidenie ónimleriniń ajıralmas bólegine aylangan. Tamashagóy filmdi tamasha etip atırganda oniń pútkil diqqat-itibarı waqıyalardıń rawajlanıwına hám syujetke boladı. Biraq ol ekranda kórip atırǵan háreketler hám qorshaǵan ortalıqqa sáykes keletuǵın sesler kóbinese óz aldına tayarlanıp hám dıqqat penen jazıp alınıp atırǵanın sezbeydi. Mine usı názik hám kózge kórinbeytuǵın process artında Foley kórkem óneri turadı. Foley effektleri - bul film, teleserial, animaciya yamasa qanday da bir videomaterial ushin insan tárepinen arnawli jaratılatuǵın hám jazıp alınatuǵın sesler. Olar ekrandaǵı háreket, ortalıq hám detallardı dawıs arqalı jáne de real hám janlı kórsetiwge xızmet etedi. Ápiwayı tamashagóy bunı kóbinese sezbeydi, biraq áyne usı effektler arqalı filmniń isenimliligi hám tábiyǵıylıǵı támiyinlenedi.

Tariyxqa názer taslasaq, bul taraw XX ásir baslarında qálipleskenin kóremiz. Dawıslı filmler payda bolıwı menen ses ortalıǵın jetilistiriw zárúrligi payda boldı. 1927-jılı súwretke alınǵan "The Jazz Singer" atlı film pútkil kino tariyxında burılıs jasadı. Ses hám muzika birinshi márte film quramına kirip, kino kórkem óneri pútkilley jana basqıshqa kóterildi. Sonıń menen birge, filmde kórilip atırǵan háreketlerge sáykes seslerdi sinxronizaciyalaw mashqalası júzege keldi.

Mine usınday dáwirde amerikalı injener hám ses xudojnigi Jek Foley saxnaǵa shıqtı. Ol óz dáwiriniń texnologiyalıq imkaniyatlarınan paydalanıp, arnawlı seslerdi jaratıw, olardı saxna menen bir waqıtta atqarıw hám filmge beyimlestiriw usılın islep shıqtı. Jek Foley óziniń dóretiwshilik kózqarası hám ayrıqsha sheberligi menen film ses effektleri boyınsha revolyuciya jasadı. Sol sebepli, búgingi kúnde arnawli

jaratılatuǵın sesler onıń atı menen - Foley effektleri dep júritiledi.

Foley effektleri derlik hárbir professional filmde qollanıladı. Eger filmdi súwretke alıw procesinde hár bir ayaq basıw sesti, kiyimniń sıtırlısı, esiktiń ashılıwı yamasa basqa háreketlerdiń sestidi anıq hám tegis jazıp alıwǵa urınsa, bul kóp waqıt hám qarjı talap etedi. Bunnan tısqarı, hár qashan da orın hám sharayat oǵan imkan bermeydi. Sol sebepli, bunday sesler keyin ala arnawlı tayarlangan studiyada jazıp alınadı. Bul jumis penen Foley xudojnikleri shuǵıllanadı.

Foley effektlerin jaratıw ańsat is emes. Bul proceste xudojnikler tek ǵana texnikalıq bilimge emes, al úlken dóretiwshilik hám kóz aldına keltiriw kúshine ie bolıwı kerek. Olar kóbinese ápiwayı turmısta qollanılatuǵın buyımlar járdeminde júdá dástúriy emes sesler payda etedi. Mısalı, sınıp atırǵan súek sesti ushın selderey ósimliginiń sınıǵı paydalanıladı yamasa kóshede qar ústindegi ayaq sesti payda etiw ushın un hám gezleme aralastırılıp paydalanıladı. Metall buyımlar, qagazlar, suw idisları, agash taxtalar, sheben, gezleme sıyaqlı zatlar járdeminde hár túrli ses effektleri tayarlanadi.

Búgingi kúnde Foley kórkem óneri zamanagóy texnologiyalar menen birgelikte jáne de jetilisti. Biraq insan faktorı, xudojniklerdiń talǵamı hám dóretiwshiligi elege shekem tiykarǵı orında turadı. Film ushın jetik ses ortalıǵın jaratıwda ses jazıw studiyaları ayrıqsha áhmietke ie. Bunday studiyalar ádette hár túrli qaplamalar hám qáddiler menen úskenelenedi. Sonda xudojnik tap real ortalıqtaǵıday sesler payda ete aladı.

Sonday-aq, animaciyalıq filmlerde de Foley effektleri úlken orın iyeleydi. Animaciyalıq personajlar sızılgan bolsa da, olar háreket etip atırganda esik ashiliwi, ayaq basıw sesti, kiyim sıtırlısı sıyaqlı sesler óz aldına jaratıladı. Bul bolsa tamashagóyge animaciyalıq dúnyanı jáne de real túrde seziw imkaniyatın beredi.

Kópshilik ushın qızıq kóriniwi múmkin, biraq geyde júdá ápiwayı buyımlardan kútilmegen effektler jaratıladı. Qarańǵıdaǵı kúshli jawın sesti payda etiw ushın úlken ıdıstaǵı suw hám shiyshe buyımlar qollanıladı. YAmasa órt hám jarılıw seslerin jaratıwda bolsa hár qıylı plastmassa buyımlar hám metall bólekler aralastırıladı. Bul process kóbinese tájiriybe tiykarında ámelge asırıladı.

Foley effektleri bir qaraǵanda ápiwayı kóriniwi múmkin, biraq olardı jaratıw úlken sheberlik, tájiriybe hám dıqqattı talap etedi. Áyne usı effektler sebepli film tamashagóyge jáne de janlı hám isenimli kórinedi. Sol sebepli, kóplegen belgili rejissyorlar hám ses rejissyorları Foley xudojnikleriniń xızmetinen paydalanıwdı abzal kóredi. Bunday kórkem óner sheberleriniń artında jıllar dawamında arttırılǵan úlken tájiriybe, tınlaw qábileti hám joqarı dárejedegi itibar jatadı.

Búgingi kúnde dúnyanıń kóplegen kino studiyalarında Foley effektlerin jaratıw ushın arnawlı bólimler hám professional xudojnikler jumıs alıp barmaqta. Kóplegen belgili film hám seriallarda áyne usınday ses effektleri esabınan film jáne de janlı hám jetik kórinedi. Zamanagóy texnologiyalar, joqarı anıqlıqtaǵı mikrofonlar hám dawıs jazıw úskeneleri bul processti ápiwayılastırsa da, insan dóretiwshiligi hám pikirlewi elege shekem tiykarǵı orında turadı.

Juwmaqlap aytqanda, Foley effektleri kino sanaatınıń kórinbeytuǵın, biraq júdá áhmiyetli bólimlerinen biri. Olardı jaratıw tek ǵana texnikalıq sheberlikti emes, al shın kewilden beriliwdi hám dóretiwshilikti talap etedi. Jek Foley baslap bergen bul dástúr búgingi kúnde de dawam etpekte hám hár jılı mıńlap film hám videomahsulotlarda Foley xudojnikleriniń miynetin kóriw múmkin. Tamashagóyler bul effektlerdi tikkeley sezbese de, olar film ortalıǵın tolıq seziwde sheksiz rol oynaydı.

Paydalanılǵan ádebiyatlar

1. Altman R. (1992). *Sound Theory, Sound Practice*. Routledge.
2. Sonnenschein, D. (2001). *Sound Design: The Expressive Power of Music, Voice and Sound Effects in Cinema*. Michael Wiese Productions.
3. Chion M. (1994). *Audio-Vision: Sound on Screen*. Columbia University Press.
4. Holman T. (2010). *Sound for Film and Television*. Focal Press.
5. Huber D. M., & Runstein, R. E. (2017). *Modern Recording Techniques*. Routledge.
6. Weis E., & Belton, J. (Eds.). (1985). *Film Sound: Theory and Practice*. Columbia University Press.
7. www.soundeffects.filmsound.org — Foley effektleri hám kino ses texnologiyaları haqqında onlayn resurs.

REZYUME. Bul maqalada Foley effektleriniń mazmunı, olardıń kino hám televidenie tarawındaǵı ornı, payda bolıw tariyxı hámde zamanagóy qollanılıw usılları sáwlelendirilgen. Onda amerikalı ses xudojnigi Jek Foleydiń bul tarawdaǵı xızmeti, effektler qanday sharayatta hám qanday qurallar járdeminde

jaratılıwı haqqında maǵlıwmat berilgen. Maqalada, sonday-aq, Foley effektleriniń kino hám audiovizual ónimlerde real ortalıq hám isenimlilikti arttırıwdaǵı áhmieti atap ótilgen. Bul maqala kino, ses injenerligi hám audiovizual kórkem ónerge qızıqqan oqıwshılar ushın paydalı boladı.

РЕЗЮМЕ. В данной статье рассматривается содержание эффектов Фолея, их роль в кино и телевидении, история их возникновения и современные методы использования. В ней рассказывается о заслугах американского звукорежиссёра Джека Фолея в этой области, о том, в каких условиях и с помощью каких средств создаются эффекты. В статье также подчеркивается важность эффектов Фолея в повышении реалистичности и достоверности фильмов и аудиовизуальных продуктов. Эта статья будет полезна для читателей, интересующихся кино, звуковой инженерией и аудиовизуальным искусством.

SUMMARY. This article covers the content of Foley effects, their role in cinema and television, the history of their emergence, and modern methods of application. It provides information about the contributions of American sound artist Jack Foley in this field, under what conditions and with what means effects are created. The article also emphasizes the importance of Foley effects in enhancing the realistic environment and reliability of films and audiovisual products. This article will be useful for readers interested in film, sound engineering, and audiovisual art.

КИНО КӨРКЕМ ӨНЕРИНДЕГИ ЖАНА ТЕНДЕНЦИЯЛАР

Тажадинова Гулжахан – *оқытыўшы*
филология илимлери бойынша философия докторы (PhD)
Өзбекстан мәмлекетлик көркем өнер ҳәм мәденият
институты Нөкис филиалы

Таянч сўзлар: тенденция, публицистик фильм, анимацион фильм, синтез, анимация, бадиий образ, тасвир.

Ключевые слова: тенденция, публицистический фильм, анимационный фильм, синтез, анимация, художественный образ, фотография.

Key words: trend, publicistic film, animated film, synthesis, animation, artistic image, photography.

Кино көркем өнериндеги жана тенденциялар ҳаққында пикир жүргизбестен алдын кино ҳәм фильм түсинигиниң бир-биринен өзгешелигине тоқтап өтпекшимиз.

Кино – бул ҳәрекетлениўши сүўретлеўлердиң пүткил спектрин, атап айтқанда көркем фильмлер, ҳүжжетли фильмлер, қысқа метражлы фильмлер ҳәм анимацияны қамтып алыўшы кеңирек атама. Кино кинотеатрларда көрсетилиўи ушын мөлшерленген.

Фильм – бул киноның өзине сай түри болып, әдетте телевизорда көрсетиў ушын мөлшерленген толық метражлы көркем фильм.Техникалық тәрептен кино ҳәм фильм ортасында айырмашылық (парық) бар: кино көбинесе плёнкада, ал фильмлер болса санлы камераларда сүўретке алынады. Кино проекторлары жақтылықты плёнка арқалы проекциялап, экранда ҳәрекетлениўши көринисти жаратады, санлы проекторлар болса экранда пикселлерди проекциялайды. Кино өнери түрли тараў дөретиўшилериниң искерлигин бириктириўши қурал, синтез өнер түри. Кино өнери театр, ойын, музыка, әдебият, сүўретлеў өнери, мүсиншилик, архитектура сыяқлы алты әййемги әжайып өнер түрлериниң өз-ара қосылып кетиўиниң нәтийжели мийўеси «синтетикалық» түри. Киноның өнер түри сыпатында қәлиплесиўинде басқа дәстүрий өнерлер де жүдә үлкен үлес болып қосылған. Кино барлық өнерлер тәжирийбесин өзлестирген ҳалда қәлиплести. Бул өнерлердиң ҳәр биринен өз сүўретлеў қуралларын раўажландырыўға жәрдем беретуғын қәсийетлерин сиңдирип алыўға умтылды. Арадан бираз ўақыт өткеннен кейин, кино турақлы түрде өз тәжирийбелерине ийе болды, бул болса, теориялық улыўмаластырыўлар имканиятын берди ҳәм кино ҳаққындағы көплеген илимий мийнетлерде «кинодағы ҳәр бир элементтиң тамырлары басқа өнерлерде бар», «киноның өз-өзинен жүзеге келиў теориясы әлле қашан өз өмирин өтеп болған», «киноның қәсийетлерин өнердиң бир-бирине жақын болған басқа түрлерден излеў керек» деген пикирлер ушырасады.

Кино - бул өнер түрлериниң тәжирийбесинен әпиўайы ғана нусқа көширип қалмастан, олардың бай тәжирийбелери мәнисин өзине сиңдирди, унамлы